

АЛЯКСАНДР УЛАСАЎ – РЭДАКТАР-ВЫДАВЕЦ, ЯКІ ўМЕЎ РАЗГЛЕДЗЕЦЬ ТАЛЕНТЫ

З пятага нумара «Нашай Нівы», які выйшаў у снежні 1906 г., рэдактарам-выдаўцом газеты стаў Аляксандр Мікітавіч Уласаў. На гэтай пасадзе ён працаваў да сакавіка 1914 г. Потым рэдактарскі рэй «Нашай Нівы» перадаў Янку Купалу, а сам заняўся іншымі выдавецкімі праектамі.

За смелыя публікацыі «Нашу Ніву» часта канфіскоўвалі, накладалі штрафы, адміністрацыйныя спагнанні. Аляксандр Уласаў не раз прыцягваўся да судовай адказнасці, а ў 1909 г. нават адсядзеў 4 месяцы ў Бабруйскай крэпасці. Дарэчы будзе ўзгадаць яшчэ адзін цікавы факт. Калі Янку Купалу, які змяніў Уласава на пасадзе рэдактара, пасадзілі ў турму на Лукішкі, Уласаў прымусяў турэмнае начальства выпусціць паэта і сам адсядзеў за яго прысуджаныя тры месяцы [3].

Аляксандр Уласаў нарадзіўся 16 (28) жніўня 1874 г. у Вілейцы. Ва ўспамінах ён пісаў з доляй гумару: «Мой бацька быў старасвецкі павятовы пачмейстар у гарадку на Віліі. Гэта быў яшчэ час гогалеўскіх пачмейстараў»

[10, с. 32]. У 1905 А. Уласаў скончыў політэхнічны інстытут у Рызе. У час рэвалюцыі 1905–1907 гг. уключыўся ў грамадска-палітычную барацьбу: арганізоўваў забастоўкі ў Радашковіцкім павеце, у Мінску, браў удзел у нелегальным настаўніцкім з’ездзе, быў адным з арганізатараў Беларускай сацыялістычнай грамады (БСГ).

У выданне «Нашай Нівы» А. Уласаў уклаў нямала ўласных сродкаў: для яго гэта было справай жыцця. У эксклюзіўным інтэрв’ю аўтару гэтага артыкула ўнучатая пляменніца Уласава, Рыма Ігараўна Гірыловіч, расказала, што ўсе родныя звычайна называлі яго «рэдактар»: «У сям’і заўсёды з гонарам ставіліся да ўсяго, што рабіў Аляксандр Мікітавіч. Бо лічылася: місія Уласавых – узнімаць беларускую культуру. Аляксандр Мікітавіч быў чалавекам надзвычай цікавым, неардынарным. Ведаў польскую, англійскую, нямецкую, французскую мовы» [6, с. 6].

Ён называў сябе «беларускім інтэлігентам» – і сапраўды быў беларускім інтэлігентам, адметным дзеячам беларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Хоць сам Аляксандр Уласаў быў рускім па нацыянальнасці. Рускі чалавек стаў беларускім патрыётам.

Аляксандр Уласаў вызначаўся ўнікальнымі арганізатарскімі здольнасцямі. Як ніхто іншы, умеў знаходзіць і згуртоўваць вакол сябе творчых, таленавітых людзей. Ён заахвоціў да працы ў рэдакцыі многіх літаратараў, веў з імі актыўную перапіску. Р. Гірыловіч расказала: аднойчы ў вагоне трэцяга класа Уласаў пачуў ад сялян з Мікалаеўшчыны, што ў іх мясцінах ёсць настаўнік, які «смешна піша і чытае па-нашаму». А праз нейкі час на нелегальным настаўніцкім з’ездзе гэты настаўнік чытаў свае вершы. Ужо тады Аляксандр Мікітавіч адзначаў, што гэта ўзыходзячая зорка беларускай паэзіі [6, с. 7]. Якуб Колас невыпадкова ўспамінаў Уласава як свайго духоўнага бацьку. Менавіта ён прапанаваў пачынаючаму паэту – а тады настаўніку без пасады (пасля ўдзелу ў нелегальным настаўніцкім з’ездзе) – куток у рэдакцыі і капейку на пражыццё.

У трылогіі «На ростанях», якая з’яўляецца ў многім аўтабіяграфічнай, Якуб Колас апісвае рэдактара Мікіту Аляксандравіча Уласюка – вобраз гэты «спісаны» з Аляксандра Уласава: «Чарнявы, плячысты, з пышнымі чорнымі вусамі, крыху касавокі: адно вока пазірала, як кажуць, на Маскву, другое на Варшаву. На выгляд яму можна было даць гадоў за трыццаць... Ні да якой партыі ён не належаў, называў сябе незалежным хутаранінам, хоць цалкам падзяляў праграму беларускай сацыялістычнай грамады» [2, с. 582]. Чалавек імпазантны і жартаўлівы – гэта Якуб Колас падкрэслівае неаднаразова. І напісаны прамом класіка нацыянальнай літаратуры знешні партрэт Уласава цалкам супадае з фотаздымкамі, што захаваліся ў архівах, у сямейных альбомах яго родных і сваякоў: «Неўзабаве ў рэдакцыю прыйшоў і сам рэ-

дактар, высокі, плячысты, з пышнымі чорнымі вусамі. Відаць, перад адзяваннем рэдактар чапляў на вусы навуснікі, а канцы іх, туга нацягнуўшы, завязваў на патыліцы і так хадзіў з гадзіну, каб прыдаць вусам пажаданы для іх уласніка выгляд» [2, с. 635].

Дзякуючы «Нашай Ніве» і непасрэдна А. Уласаву ўзышла на беларускі небасхіл і зорка Максіма Багдановіча. Юны паэт плённа супрацоўнічаў са штотыднёвікам ужо з 1907 г. Яго бацька Адам Ягоравіч, выдатны этнограф і фалькларыст, выпісваў газету, калі жыў у Ніжнім Ноўгарадзе, а потым і ў Яраслаўлі. На «Нашу Ніву» падпісваўся і Максім Горкі. Ён сябраваў з Адам Ягоравічам, потым мужчыны ўвогуле парадніліся: былі жанаты на сёстрах Волжыных (Горкі – на Кацярыне, Багдановіч – на Аляксандры). Максім Горкі высока цаніў «Нашу Ніву», лічыў, што яна дае чытачу інфармацыю для роздуму.

І сапраўды, газета шматбакова асвятляла рэчаіснасць, змяшчала таленавітыя мастацкія, краязнаўчыя, літаратуразнаўчыя, культуралагічныя творы. Рэдакцыя, дарэчы, вяла статыстыку публікацый. Так, у № 46 за 12 (25) лістапада 1909 г. чытаем: «За тры гады жыцця “Нашае Нівы” было ў ёй выдрукавана: 906 карэспандэнцый з 489 розных весак і мястэчак Беларусі; 246 вершоў, 61 песьняра, і 91 апаведаньнеў 36 розных пісачелеу» (Тут і далей правапіс захаваны. – Т. П.) [4, с. 668]. У наяўнасці шырыня «геаграфіі» і тэматыкі, жанравая разнастайнасць публікацый, увага да аўтарскага актыву. У 1909 г. газета паведамляла, што пачынае выходзіць у новым, «выгяднейшым фармаце». Побач з інфармацыяй аб прыёме падпіскі звычайна публікавалася – за подпісам А. Уласава – і канкрэтная праграма выдання:

«Наша Ніва» паставіла сабе мэту будзіць у беларусаў пачуцьце чалавека і грамадзяніна, голасно гаварыць аб яго патрэбах і правах.

«Наша Ніва» едзіная газэта ў краю, каторая мае карэспандэнтыў бадай з усіх мястэчак і шмат з якіх вёсак; у гэтых карэспандэнцыях, як у люстры, відаць усё жыццё нашых дагэтуль забытых беларусоў /.../

«Рэдактор-Выдаўца А. Ёласоў» дбайна клапаціўся пра фінансавы эканамічны падмурак дзейнасці рэдакцыі ці, як казалі б сёння, рэдакцыйны менеджмент. Яго пляменніца ўспамінала: «Спачатку сродкі на выдавецтва «Нашай Нівы» ён часткова «вымантэчвае» ў замажнейшых знаёмых; пасля ўжо грошы паступаюць і ад падпішчыкаў, і ад выдавецкай суполкі «Наша хата», у якую таксама ўваходзіць Саша. «Наша Ніва» пачала выдаваць і асобныя кніжкі, а з 1910 году календары» [5, с. 11].

Асаблівая ўвага рэдакцыі скіроўвалася на падпіску. На першай старонцы штонумар адразу пад назвай выдання друкавалася: «Цэна з перасылкай і дастаўкаю да хаты: на 1 г. – 2 р. 50 к., на 6 мес. – 1 р. 25 к., на 3 м. – 65 к., на 1 мес. – 25 к. За граніцай: на 1 г. – 4 р., на 6 мес. – 2 р., на 3 мес. – 1 р. Пера-

мена адрэсу – 20 кап.». Рэдакцыя падказвала сваім чытачам: «Хто не здалеся адзін плаціць за “НАШУ НІВУ” 2 р. 50 к. у год, нехай знойдзе ешчэ колькі людзей і выпішэ газэту хаурусам». І раіла: «Хто хочэ мець даход, прадаючы “Нашу Ніву” у вёсках, мястэчках, гарадох, нехай напіша аб гэтым у Кантору нашай газэты».

Газета актыўна шукала і рэкламадаўцаў. Так, з канца кастрычніка 1909 г. на першай старонцы рэгулярна змяшчала абвестку, што «друкуецца і сора выйдзе першы Беларускі Каляндар “Нашае Нівы” на 1910 г.». Цана календара – 15 кап., з перасылкай – 20 кап. І прапановы да рэкламадаўцаў далучыцца, з улікам расцэнак на аб’явы: «...пасля тэксту: за цэлую староніцу – 30 руб.; ½ стр. – 15 руб., ¼ стр. – 8 руб. На вокладцы: на апошняй староніцы – за цэлую 50 р., ½ стр. – 25 руб., ¼ стр. – 15 руб. На 2 і 3 староніцах – цэною 40 руб., ½ стр. – 20 руб., ¼ стр. – 12 руб.». Для параўнання: у «Нашай Ніве» расцэнкі на аб’явы былі іншымі: «Аб’яўлення прынімаюцца на паследняй староніцы па 40 кап. за лінейку малымі літэрамі». У газеце друкаваліся кароткія абвесткі на самых розных тэмы: «МАЛАДЫ ХЛОПЕЦ шукае які-коледы РАБОТЫ»; «ДЗЯУЧЫНА скончыўшая сёлета гімназію шукае працы»; «МАЛАДЫ ХЛОПЕЦ хочэ вучыцца, але ня мае грошы на жыццё. Просіць добрых людзей дапамагчы чым-коледы, або даць якуюсь працу»; «Хто хочэ зарабіць крыху грошы і разам зрабіць добрую прыслугу суседзям, той нехай займаецца прадажай сярпоў Літоўскіх і кос стырыйскіх (Аўстрыяцкіх)... Хто хочэ мець каталёг з цэнамі, той нехай аб гэтым напішэ ў склад, – вышлюць дарма».

У штотыднёвіку змяшчаліся і досыць буйныя рэкламныя блокі (на мове арыгіналу): самых розных перыядычных выданняў (газет і часопісаў), кніг, разнастайных брашур медыцынскага і ветэрынарнага характару: сродкі для барацьбы з халерай, сіфілісам, эпілесіяй, запорам, гемароем, экзэмай, п’янствам і г. д.; як ратаваць уздутую жывёлу і інш. Рэкламавалася таксама насенне, прылады для агароднікаў, расада, і г. д. Яшчэ нядаўна не прынята было ўзгадваць, што на старонках «Нашай нівы» рэкламаваліся і інтымныя тавары: «ТОЛЬКО НАПИШИТЕ!! и вы получите немедленно совершенно БЕСПЛАТНО преись-курантъ резиновыхъ Парижскихъ изделий, необходимыхъ каждому МУЖЧИНЕ, каждой ЖЕНЩИНЕ, какъ ХОЛОСТЫМЪ, такъ и ЖЕНАТЫМЪ». А вось наступная рэклама друкавалася са скарачэннямі асобных словаў: «ПРЕЗЕРВАТИВЫ. Мужск. не рвуц. лучш. загран. резины, тончайш. выделки дюж. 75 к. ... Дамскіе: по Мезингу резинов. дюж. 4 р. и 5 р. Губочки дюж. 2 р. ... Требуйте бесплатно интересный преись-курантъ».

Рэдакцыя захоўвала журналісцкую этыку, тайну псеўданіма, прымала адказнасць за дакладнасць інфармацыі, змешчанай без указання прозвішча аўтара. Досыць часта штотыднёвік публікаваў рэдакцыйны зварот да чытачоў – патэнцыйных аўтараў: «Рукапісы і карэспандэнцыі, прысланыя у

рэдакцыю, павінны быць чытэльна напісаны с праудзіваю фамільёю і адрасам таго, хто яе прысылае. Можна такжэ падпісаць прозвішча разам з фаміліяй, хто не захочэ, каб была надрукована праудзівая фамілія. Адрэс і фамілія толькі для ведама рэдакцыі». Рэдакцыя не баялася прызнаваць і выпраўляць свае памылкі. Напрыклад, у № 43 за 22 (4) кастрычніка 1909 г. чытаем: «Ад рэдакцыі: у № 42 выйшла абмылка», «страка 22 трэба чытаць “Мала у нас нават ёсць і такіх палякоў...”», а не “Не мала”». Друкавала газета тлумачэнні і ўдакладненні – як у № 6–7 за 12 (25) лютага 1909 г.: «Дзеля прычын ад Рэдакцыі незалежных чародны № 6 “Нашае Нівы” выйсьці у сваім часі ня мог. Цяпер выдаем № 6 і 7 адразу у адной кніжцы – большай за нумэр звычайны». Гэта і своеасаблівая фінансавая справаздача перад чытачом.

Многае ў жыцці А. Уласава звязана з фальваркам Мігаўка пад Радашковічамі. Менавіта там вядомы мовазнаўца Браніслаў Тарашкевіч пазнаёміўся з Верай Андрэўнай Сніткай – пляменніцай Уласава і сваёй будучай жонкай. Дачка Веры Андрэўны, Ірына Уладзіславаўна Ніжанкоўская, расказала ў эксклюзіўным інтэрв’ю аўтару гэтага артыкула, што яе маці атрымала бліскучую адукацыю, скончыла знакамёты Смольны інстытут высякародных дзяўчын у Петраградзе. Добра ведала нямецкую і французскую мовы, хоць размаўляла ў асноўным па-беларуску [7, с. 101]. Вера Андрэўна Ніжанкоўская (прозвішча па другім мужу) пайшла з жыцця ў 1998 г., у шанюўным узросце – 97 гадоў. Яна пакінула вельмі цікавыя ўспаміны пра свайго дзядзьку А. Уласава [5].

Нашчадкаў Аляксандра Уласава засталася няшмат. Ажаніўся позна, калі было ўжо за 50. Яго жонкай стала настаўніца Аляксандра Стальмаховіч [9, с. 11]. А вось звесткі адносна сумесных дзяцей досыць супярэчлівыя. Даследчык жыцця і творчасці А. Уласава пісьменнік У. Содаль у кнізе «Волат з Мігаўкі» піша, што сям’я Уласавых гадала дваіх дзяцей, хлопчыкаў-блізнякоў, яны нарадзіліся ў Мігаўцы ў 1926 г. [9, с. 12]. А вось сваякі А. Уласава сцвярджаюць: родных дзяцей у яго не было, яго жонка ўжо да шлюбу мела сыноў-блізнят. Уласаў іх усынавіў, даў сваё прозвішча [6, с. 9].

У 1921 г., калі Беларусь была падзелена на дзве часткі, Мігаўка апынулася на тэрыторыі Заходняй Беларусі, што адышла да Польшчы. Беларускі інтэлігент А. Уласаў працягваў высякародную асветніцкую працу. За спробу адкрыцця ў Радашковічах беларускай гімназіі быў арыштаваны польскімі ўладамі і змешчаны ў канцлагер у Стшалкове. І ўсё ж гімназія імя Ф. Скарыны пачала працаваць у 1922 г. У канцы 1928 г. польскія ўлады пачалі ліквідацыю нацыянальных школ у Заходняй Беларусі. У знак пратэсту ўспыхвалі школьныя забастоўкі, у тым ліку і ў Радашковіцкай гімназіі. За ўдзел у хваляваннях былі выключаны самыя актыўныя гімназісты, у тым ліку і Яўген Скурко – будучы паэт Максім Танк. У 1929 г. палякі закрылі гімназію, якую называлі «камуністычнай».

У 1930-я гг. Уласаў знаходзіўся пад пільным наглядам польскіх уладаў. Чырвоную Армію ў верасні 1939 года вітаў з радасцю. З успамінаў пляменніцы: «...ён прыйшоў да мяне, поўны энтузіязму. Вось калі ён будзе пісаць і друкавацца як эканаміст. Ён сам едзе ў Маладэчна прапанаваць свае паслугі ў рэдакцыю газеты. Адтуль яго, як супрацоўніка, пасылаюць у НКВД на зацверджанне. Там яму загадалі напісаць аўтабіяграфію. Дзядзька апісаў на 17 старонках усе свае заслугі ў беларускім і рэвалюцыйным руху. З НКВД ён ужо ня выйшаў, і, здаецца, аўтабіяграфія фігуравала як акт абвінавачвання» [5, с. 16].

Калі колішнія «нашаніўцы» Якуб Колас, Янка Купала, Змітрок Бядуля даведаліся пра арышт Уласава, 26 чэрвеня 1940 г. напісалі ліст сакратару ЦК КП(б) Беларусі П. К. Панамарэнку: «З імем Уласава непарыўна звязана арганізацыя першых беларускіх газет – “Наша Доля” і “Наша Ніва”... рэдактарам якой быў Уласаў. Мы таксама прымалі актыўны ўдзел у названых газетах як іх супрацоўнікі, змяшчалі свае артыкулы і вершы, пратэстуючы ў іх супраць самадзяржаўнага дэспатызму, супраць сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту беларускага народа. Мы добра ведаем Уласава як чалавека, адданага працоўнаму народу, як культурнага работніка і збіральніка разрозненай беларускай інтэлігенцыі з тым, каб паставіць яе на службу народу. Супраць рускай культуры Уласаў ніколі не ставіўся адмоўна і ў сваёй дзейнасці не ставіў пытання аб адрыве беларускага народа ад народа рускага. У цяперашні час Уласаў ужо стары, і было б несправядліва для яго, калі б ён на схіле сваіх гадоў не прыняў удзелу ў будаўніцтве новай сацыялістычнай культуры народа, за які ён змагаўся і аддаў шмат гадоў свайго жыцця. Таму мы просім Вас, тав. Панамарэнка, перагледзець пытанне аб Уласаве і паставіцца паблагліва да яго памылак, калі яны ў яго былі, і даць яму магчымасць рэабілітаваць сябе на савецкай рабоце» [8, с. 225].

Аднак заступніцтва вядомых пісьменнікаў не дапамагло. 29 лістапада 1940 г. А. Уласаў быў асуджаны як «сацыяльна небяспечны элемент», далі яму 5 гадоў лагераў. Афіцыйнае абвінавачанне: «шпіёнска-правакатарская дзейнасць». Памёр на этапе ў сакавіку 1941 г. У 1961 г. Аляксандра Мікітавіча Уласава рэабілітавалі. У паэме «Сымон-музыка» Якуб Колас напісаў пранізлівыя радкі – яны, як засведчыла жыццё, і пра А. Уласава, і пра многія іншыя загубленыя таленты:

*Эх, чаго нам ні прыйшлося,
Брацце мілыя, ужыць!
Колькі талентаў зьялося,
Колькі іх і дзе ляжыць
Невядомых, непрызнаных,
Не аплаканых нікім,*

Толькі ў полі адспяваных,

Ветру посвістам пустым!.. [1, с. 396–397].

У лістападзе 2007 г. на будынку Радашковіцкага сельсавета, у склад якога ўваходзіць Мігаўка, была адкрыта мемарыяльная дошка: «У в. Мігаўка жыву і працаваў вядомы палітычны і грамадскі дзеяч, адзін са стваральнікаў Беларускай сацыялістычнай грамады, выдавец А. М. Уласаў (1874–1941 гг.)».

Літаратура

1. Колас, Я. Выбраныя творы / Якуб Колас; уклад., прадм., камент. М. Тычыны. – Мінск: Кнігазбор, 2007. – 720 с.
2. Колас, Я. На ростанях / Я. Колас. – Збор твораў у 14 т. – Т. 9. – Мінск: Маст. літ., 1975. – С. 389–755.
3. Крупянькова, А. Мы прыйшлі да цябе, дзядзька Улас... / А. Крупянькова // Маладзечанская газета. – 2007. – 6 ліст. – С. 3.
4. Наша Ніва. Першая беларуская газета з рысункамі. Факсімільнае выданне. – 1909. – Вып. 2. – Мінск: Беларус. навука, 1996. – 768 с.
5. Ніжанкоўская, В.А. Пра Аляксандра Уласава / В. А. Ніжанкоўская // Спадчына. – 1995. – № 3. – С. 9–17.
6. Падаляк, Т.У. Дыялогі на мяжы стагоддзяў. Класікі і сучаснікі ў інтэр’еры часу: у 2 ч. / Т.У. Падаляк. – Ч. 1. – Мінск : Выдавецкі дом «Звязда», 2013. – 216 с.
7. Падаляк, Т.У. Сямейная сага Браніслава Тарашкевіча / Т.У. Падаляк // Беларус. думка. – 2016. – № 6. – С. 98–103.
8. Рогач, А.В. Аляксандр Мікітавіч Уласаў / А.В. Рогач // Памяць: гіст.-дакум. хроніка Вілейскага раёна. – Мінск: БЕЛТА, 2003. – С. 222–226.
9. Содаль, У.І. Волат з Мігаўкі: Успам. землякоў пра А. Уласава / У. Содаль. – Мінск : Выд. В.Хурсік. – 144 с.
10. Уласаў А. Дні жыцця (фрагмент успамінаў) / А.Уласаў // Я тут бачу свой край...: Маладзечаншчына літаратурная: проза, паэзія, публіцыстыка, драматургія; уклад. М. Казлоўскага. – Мінск: Маст. літ., 2005. – С. 32–42.